

Зміни в соціальному складі студентства Наддніпрянської України (кінець XIX ст. – 1914 р.)

Чортенко А.М.

Україна, м. Суми, Коледж Сумського національного аграрного університету

В статье исследуются изменения в составе студенчества украинских вузов находящихся на территории Российской империи в конце XIX в. – 1914 г. Рассматривается процесс создания высших учебных заведений в Надднепринской Украине, динамика количественных изменений состава их контингента. Анализируется процесс демократизации социальной структуры студенчества.

Перший університет у Наддніпрянській Україні відкрився на Слобожанщині - в Харкові 1805 р. Ініціатором цієї справи був місцевий громадський діяч В. Каразін, що стало першим прецедентом у краї громадського втручання до справи розвитку вищої школи, трішки пізніше, 1834 р., на базі закритого Кам'янецького ліцею заснували Київський університет святого Володимира. І лише 1864 р. було прийнято рішення про відкриття в Одесі Новоросійського університету [8,379-381].

Крім університетів, у другій половині XIX століття - 1914 р. в Україні виникли інші спеціальні вузи - 1872 р. Ніжинський історико-філологічний князя Безбородька інститут (педагогічний), 1873 р. - Харківський ветеринарний інститут, 1885 р. - Харківський технологічний інститут, 1898 році - Київський політехнічний інститут, 1899 р. - Катеринославське вище гірниче училище (за статусом вуз) [5,2], 1899 р. - Ветеринарний інститут у Катеринославі, 1903 р. - Вищі жіночі педагогічні курси, 1908 р. - Жіночий медичний інститут та Комерційний інститут у Києві, 1910 р. - Жіночий медичний інститут у Харкові та інші [9,4480-449].

Отже, в другій половині XIX століття - 1914 р. в Наддніпрянській Україні діяла досить розгалужена система освіти. За своїм рівнем вона, звичайно, відставала від Західної Європи, але цілком відбивала рівень соціально-економічного розвитку царської Росії.

Контингент студентів наддніпрянських вищих навчальних закладів формувався головним чином за рахунок вихідців з українських губерній та сусідніх - Воронежської, Курської, Пензенської, Тамбовської, Бесарабської, області Війська Донського. В Одеському університеті здобували освіту багато молодих людей з Південно-Східних слов'янських країн, кавказького регіону [5,2].

Загальна кількість студентів наддніпрянських вузів на початку XX ст. збільшилась в середньому у 2 рази. З 1899 по 1913 рр. кількість студентів у Харківському технологічному інституті зросла з 811 до 1171 чоловіки, в Київському політехнічному інституті з 583 до 2313, а Катеринославському вищому гірничому училищі з 77 до 446

чоловік, Харківському ветеринарному інституті з 243 до 526, Київському комерційному інституті з 530 (1908 р.) до 1037 [10;С.57]. У Київському університеті святого Володимира за той же період кількість студентів збільшилась з 2606 до 4919, в Новоросійському університеті (за 1901-1914 рр.) збільшилась у 3 рази (близьке 5 тис. чоловік) [2,438].

У першій половині XIX століття студентами стали переважно соціальна верхівка українського суспільства. Наприклад, перший набір студентів Київського університету на 92% (57 чоловік) складався із шляхтичів і лише на 8% (3 та 2 чоловіки) становили вихідці з духовенства та міщанства відповідно [10,256]. На рубежі XIX-XX ст. продовжився процес демократизації складу студентів. У трьох університетах України 1856-1878 рр. частка вихідців з дворянства зменшилась з 65,3 до 39,4%. На початку XX століття ця тенденція посилилась. Станом на 1 січня 1904 р. по трьох найбільших університетах маємо такі дані:

Соціальний склад студентів, у %*:

Навчальний заклад	Діти дворян, чиновників, купців I гільдії	Діти міщан, різночинців, купців II гільдії	Діти зажиточних селян, козаків
Київський університет	59	29	5
Харківський університет	53	34	7
Новоросійський університет	43	45	3

**История Украинской ССР.-К.1983.-Т.5.-С.48.*

Ще цікавіше дані показники виглядають у динаміці. Так, у Новоросійському університеті протягом 1903-1916 рр. частка дітей дворян і чиновників серед студентів зменшилась з 46 до 23,1%. Водночас кількість вихідців із середніх верств міста зросла до 41,6%, а вихідців із селян з 2 до 5,5% [7,51,65,124]. На останній показник слід звернути особливу увагу. Селянство, як правило, заможне, почало брати активну участь у формуванні контингенту студентів. Саме вони мали можливість (і головне бажання), посилати своїх дітей "у навчання", підтримувати їх матеріально і в такий спосіб впливати на соціально-структурні зміни складу студентства. Для України, де селянство складало абсолютну більшість населення, це мало велике значення. Але скажімо на 1909 р. серед студентів першокурсників Київського політехнічного та Комерційного інститутів переважали різночинці. У 1913-1914 навчальних роках із 3,8 тис. студентів було 44% із міщан та цеховиків, менше 10% дітей дворян та чиновників [6,9]. Цікаві тенденції щодо кількості дворян спостерігаються в університетах. Зокрема у Київському університеті був досить високий відсоток дворян, який поступався лише Петербурзькому університету. Соціальна структура студентства в інститутах була більш демократичнішою ніж в університетах, де переважали дворяни за походженням. Як результат, за даними на 1 січня

1914 р. серед студентів Харківських вищих комерційних курсів було 50,4% дітей міщан, селян, козаків, Катеринославського гірничого інституту - 56,5%, Харківського технологічного інституту - 59,3% [1,46].

Формування суспільства за рахунок буржуазних і дрібнобуржуазних верств міста і села відбувалося особливо інтенсивно серед тих груп спеціальностей, які безпосередньо були пов'язані з капіталістичним розвитком суспільства. Соціальний склад студентства трьох вищих технічних закладів Наддніпрянщини на початок ХХ ст. змінювався таким чином: у Харківському технічному інституті кількість вихідців із дворянства зменшилася у 1894-1904 рр. з 39 до 32 %; навпаки кількість вихідців із селян збільшилась з 8 до 11%. У Київському політехнічному інституті з 1898 до 1913 рр. частка дворянських дітей зменшилася з 47,7 до 36,2%, вихідців із міщан з 34,6 до 27%, але значно збільшилась кількість селянських дітей - з 5,9 до 16,3%. У Катеринославському гірничому училищі станом на 1 січня 1904 р. 22% студентів були вихідцями із дворян, 28% із міщан, 15% із селян [10;С.48], а до 1909 р. - частка дворян зменшилась до 14%, кількість міщан зросла до 33%, селян –до 18% [10,58-59].

У Харківському університеті в 1908 р. навчалось 4300 студентів із них 1400 (32,6%) становили діти міщан, ремісників, селян. Показовими є дані по Харківському університету наведені С. Сіропалко: станом на 1 січня 1913 р. із загальної кількості студентів 3002 чоловіки міщани і ремісники становили 816 чоловік (27,2%), особисті шляхтичі та урядовці - 552 (18,4%), селяни -402 (13,4%), почесні громадяни і купці - 363 (12,1%), стовбові шляхтичі - 332 (11,1%), священоцерковнослужителі - 247 (8,1%), козаки - 65 (2,2%), чужинці - 60 (2%) та інші-165 (5,5%) [9,446].

Як бачимо, дворянство зберігало певні позиції в процесі формування студентства. Однак ці позиції вже не були вирішальними, до того ж студентство поповнювалось здебільшого вихідцями з декласованих груп дворянства, для яких зв'язок із своїм класом уже не мав імперативного значення. На початок ХХ ст. згідно підрахунків Н. Левицької частка середніх прошарків серед студентства університетів (представники різночинної молоді, ремісничих професій, селян) зросла до третини, а серед вищих спеціальних навчальних закладів перевищила 50%. Тим більше, що за період навчання в студентському середовищі значною мірою розчинилися станові відмінності і вони в своїй масі отримували демократичне спрямування [4,11].

Слід також врахувати, що у вищі навчальні заклади поступали вихідці із середньо забезпеченого духовенства. Отримуючи мінімум знань у духовних семінаріях, семінаристи переходили в інститути поповнюючи ряди державно коштовних студентів.

За даними складеними вже пізнішими дослідниками (метод порівняння з 1913 р.),

напередодні першої світової війни соціальний склад студентства мав такий вигляд:

Соціальний склад студентства, у %

Навчальні заклади	Стан					
	дворяни і чиновники	духовенство	почесні громадяни	селяни	міщани і ремісники	інші категорії
Університети	36	10,3	10,9	14,5	24,3	4
Інші вузи	24,6	2,4	14	22,4	31,6	5

Як бачимо, чаша соціально-історичних терезів, яка визначала соціальне обличчя студента, з точки зору джерел його формування, остаточно схилилась в бік вихідців із недворянських верств [3,17]. Дана тенденція мала всеросійський характер. За період 1906-1914 рр. у вузах Російської імперії кількість студентів дворянського походження зменшилася з 48,4% до 35,9%, і навпаки збільшився відсоток студентів селянського (з 5,5 до 13,5%) та козацького (з 0,7 до 1,2%) походження.

Перелік посилань

1. Головенько В. Український молодіжний рух у ХХ ст. (історико-політологічний аналіз основних періодів.-К.,1997.-160 с.
2. История Украинской ССР В 10 т. / гл. ред. Ю. Кондуфор.- т.5.-К.,1983.
3. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ століть: соціально-політичний портрет.-К.,1993.
4. Левицька Н. Студентство України в кінці ХІХ - на початку ХХ століть: Автреф... дис. канд. іст. наук.-К., 1998.
5. Левицька Н. Студентство України на зламі ХІХ - ХХ століть // Історія України.- 1998.-№17.
6. Лейкина-Свирская В. Русская интеллигенция в 1900-1917 гг.-М., 1981.
7. Одесский университет за 75 лет (1865-1940 гг.).-Одесса,1940.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України.- т.2.-К.,1993.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні.-К., 2001.
10. Степанович Е. Высшие специальные школы на Украине (конец ХІХ – начало ХХ в.).-К., 1991.